

نعمتِ طرح

جلد دوم

زیر نظر:

دبیرخانه طرح تکریم شهدای گرانقدر دانشگاه امام صادق علیه السلام

دفتر پایداری و مقاومت اداره فرهنگی دانشگاه امام صادق علیه السلام

بهمکوشی:

مسعود رحمتی - مهدی عبدالهی ضیاء الدینی

نویسندگان:

سید سعید آریانژاد

(داستانکها)

محمد جانی پور

(تجارب رحمت)

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: su.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

نمونه‌های سرخ (جلد دوم) ■ زیر نظر: دبیرخانه طرح تکریم شهدای گرانقدر دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و دفتر پایداری و مقاومت اداره فرهنگی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) ■ یک نشر: مسعود رحمتی، مهدی عبدالهی ضیاءالدینی نویسندگان: سید سعید آریانزاد (داستانک‌ها) و محمدجانی پور (تحلیل محتوا) ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) چاپ اول: ۱۳۹۲ ■ قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۱۹۰-۳

○ مسئولیت محتوایی اثر برعهده دفتر پایداری و مقاومت اداره فرهنگی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) است.

○ نقل مطالب تنها با ذکر کمال مأخذ، مجاز است.

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

عنوان و نام پدیدآور: نمونه‌های سرخ / به کوشش دبیرخانه طرح تکریم شهدای دانشگاه امام صادق (علیه السلام).

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری: ج: جدول، عکس، نمودار (رنگی).

شابک: ج: ۱: ۷-۱۸۹-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸ ج: ۲: ۲-۱۹۰-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸

ج: ۳: ۱-۲۱۴-۲۳۵-۶۰۰-۹۷۸ ج: ۴: ۸-۲۳۵-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: فهرست‌نویسی بر اساس جلد دوم، ۱۳۹۱.

یادداشت: ج: ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیا).

موضوع: دانشگاه امام صادق (ع) - شهیدان

موضوع: جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ - شهیدان

موضوع: جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ - وصیت‌نامه‌ها - تاریخ و نقد

موضوع: جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ - شهیدان - سرگزشت‌نامه

موضوع: شهیدان - ایران - داستان

موضوع: شهیدان - ایران - وصیت‌نامه‌ها - تاریخ و نقد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۱۹۰-۳ (چاپ اول: ۱۳۹۲)

فهرست اجمالی

سخن ناشر.....	۱۳
پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه.....	۲۱
فصل اول: شهید علی امراللهی پور شیرازی.....	۵۵
فصل دوم: شهید مصطفی اسماعیلی.....	۱۱۱
فصل سوم: شهید حمیدرضا بهداد.....	۱۵۹
فصل چهارم: شهید امیرحسین صبوری.....	۲۰۷
فصل پنجم: شهید جاوید مرحمتی.....	۲۵۵

فهرست تفصیلی

۱۳	سخن ناشر
۱۵	پیشگفتار
۲۱	مقدمه
۲۱	مقدمه اول سید سعید آریانژاد
۲۵	مقدمه دوم محمد جانی پور
۵۵	فصل اول: شهید علی امراللهی پور شیرازی
۵۸	سالنامه شهید
۵۹	زندگی نامه شهید
۶۳	داستانکها
۷۸	وصیت نامه شهید
۸۰	تحلیل محتوای وصیت نامه
۸۶	تحلیل های کمی
۹۱	تحلیل های کیفی

۱۱۱.....	فصل دوم: شهید مصطفی اسامی
۱۱۴.....	سال‌نامه شهید
۱۱۵.....	زندگی‌نامه شهید
۱۱۸.....	داستانک‌ها
۱۲۶.....	وصیت‌نامه شهید
۱۳۰.....	تحلیل محتوای وصیت‌نامه
۱۳۸.....	تحلیل‌های کمی
۱۴۱.....	تحلیل‌های کیفی
۱۴۱.....	چارچوب کلی وصیت‌نامه
۱۴۶.....	مدل ذهنی شهید
۱۵۱.....	توصیه‌های شهید
۱۵۶.....	تحلیل کلی از شخصیت شهید

۱۵۹.....	فصل سوم: شهید حمیدرضا بهرامی
۱۶۲.....	سال‌نامه شهید
۱۶۳.....	زندگی‌نامه شهید
۱۶۵.....	داستانک‌ها
۱۷۳.....	وصیت‌نامه شهید
۱۷۶.....	تحلیل محتوای وصیت‌نامه
۱۸۶.....	تحلیل‌های کمی
۱۸۹.....	تحلیل‌های کیفی
۱۸۹.....	چارچوب کلی وصیت‌نامه
۱۹۱.....	اعتقادات شهید
۱۹۶.....	سال‌نامه شهید

۲۰۷.....	فصل چهارم: شهید امیر حسین صوری
۲۱۰.....	سالنامه شهید
۲۱۱.....	زندگی نامه شهید
۲۱۳.....	داستانک ها
۲۲۲.....	وصیت نامه شهید
۲۲۳.....	پیام شهید
۲۲۴.....	نامه های شهید
۲۲۷.....	دل ترشته های شهید
۲۳۲.....	دست نوشته های شهید
۲۳۶.....	تحلیل محتوای وصیت نامه
۲۴۲.....	تحلیل های کمی
۲۴۴.....	تحلیل های کیفی
۲۴۴.....	چارچوب کلی وصیت نامه
۲۴۶.....	توصیه های شهید
۲۴۷.....	تحلیل کلی از شخصیت شهید

۲۵۵.....	فصل پنجم: شهید جاوید مرحتی
۲۵۸.....	سالنامه شهید
۲۵۹.....	زندگی نامه شهید
۲۶۳.....	داستانک ها
۲۷۲.....	وصیت نامه شهید
۲۷۵.....	تحلیل محتوای وصیت نامه

- ۲۸۶..... چارچوب کلی وصیت‌نامه
- ۲۸۸..... اعتقادات شهید
- ۲۹۶..... مدل ذهنی شهید
- ۲۹۸..... تحلیل کلی از شخصیت شهید

www.ketab.ir

فهرست نمودارها

- نمودار ۱: سنجش فراوانی قالب‌های بیانی وصیت‌نامه شهید امراللهی ۸۷
- نمودار ۲: سنجش فراوانی جهت‌گیری‌های وصیت‌نامه شهید امراللهی ۸۹
- نمودار ۳: دین اسلام از منظر شهید امراللهی ۹۷
- نمودار ۴: ویژگی‌های والدین خوب و نتایج آن از منظر شهید امراللهی ۹۹
- نمودار ۵: تبعیت از دین از منظر شهید امراللهی ۱۰۳
- نمودار ۶: سنجش فراوانی قالب‌های بیانی وصیت‌نامه شهید اسماعیلی ۱۳۹
- نمودار ۷: سنجش فراوانی قالب بیانی مناجات در وصیت‌نامه شهید اسماعیلی ۱۳۹
- نمودار ۸: سنجش فراوانی جهت‌گیری‌های وصیت‌نامه شهید اسماعیلی ۱۴۱
- نمودار ۹: مدل ذهنی شهید اسماعیلی در خصوص عبودیت ۱۴۸
- نمودار ۱۰: وحدت از منظر شهید اسماعیلی ۱۵۰
- نمودار ۱۱: نفاق از منظر شهید اسماعیلی ۱۵۱
- نمودار ۱۲: پیام‌ها و توصیه‌های شهید اسماعیلی ۱۵۳
- نمودار ۱۳: پیروزی و سعادت از منظر شهید اسماعیلی ۱۵۶
- نمودار ۱۴: سنجش فراوانی قالب‌های بیانی وصیت‌نامه شهید بهداد ۱۸۷

نمودار ۱۷: اقسام و ملاک‌های علم از منظر شهید بهداد.....	۲۰۱
نمودار ۱۸: فراوانی قالب‌های بیانی وصیت‌نامه شهید صبوری.....	۲۴۳
نمودار ۱۹: فراوانی مباحث اعتقادی وصیت‌نامه شهید صبوری.....	۲۴۴
نمودار ۲۰: سنجش فراوانی قالب‌های بیانی وصیت‌نامه شهید مرحمتی ...	۲۸۵
نمودار ۲۱: سنجش فراوانی جهت‌گیری‌های وصیت‌نامه شهید مرحمتی.....	۲۸۶
نمودار ۲۲: شهادت از منظر شهید مرحمتی.....	۲۹۱
نمودار ۲۳: ولایت فقیه از منظر شهید مرحمتی.....	۲۹۴
نمودار ۲۴: دشمن‌شناسی از منظر شهید مرحمتی.....	۲۹۵
نمودار ۲۵: مراحل رسیدن به سعادت حقیقی انسان از منظر شهید مرحمتی.....	۲۹۷

فهرست جداول

جدول ۱: تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهید امراللهی.....	۸۰
جدول ۲: تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهید اسماعیلی.....	۱۳۰
جدول ۳: تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهید بهداد.....	۱۷۶
جدول ۴: تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهید صبوری.....	۲۳۶
جدول ۵: تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهید مرحمتی.....	۲۷۵

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَلَقُوا مَا عَاهَتُوا اللَّهَ عَلَيْهِ
فَمِنْهُمْ مَنِ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

(قرآن کریم، سوره مبارکه احزاب: آیه ۲۳)

از مومنان مردانی هستند که با خدا بسته بودند وفا کردند
بعضی بر سر پیمان خویش جان باختند و بعضی چشم به راهند و هیچ گونه تغییر در پیمان خود ندادند.

سخن ناشر

«شهادت» مایه حیات و تعالی برای شهید و جامعه شهیدپرور است و از این حیث لازم می‌آید تا زندگی، زمانه، اندیشه و عمل شهیدان به عنوان رهروان صادق طریق سعادت، مورد توجه قرار گیرد تا بدین وسیله اصول راهنمای نظری و کاربردی صالحان و جوامع سالم بدست آید.

دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به غنای مفهومی وصیت‌نامه شهدای دانشگاه، و در گام نخست نسبت به تحلیل این اسناد ارزشمند اقدام نموده است. برای این منظور مجموعه این داده‌های در دسترس مربوط به شهدای عزیز دانشگاه، گردآوری و مورد بررسی قرار گرفته است. ناشر بسیار خرسند است که توانسته الگویی جدید از بهره‌برداری از اندیشه و عمل شهداء را به جامعه علمی و عملیاتی کشور عرضه بدارد. هدف از این اقدام، معرفی هر چه بهتر سبک زندگی دینی در سطح دانشجویی است تا نتایج حاصل آمده بتواند دستمایه نظریه‌های علمی و الگوهای رفتاری عالمان و دانشجویان باشد.

گردآوری داده‌ها، تحلیل و نگارش متون حضور داشته‌اند، سازمان‌ها و اداراتی که دانشگاه را در انجام این مهم یاری رسانده‌اند، و بویژه خانواده‌های معزز شهداء و دوستان ایشان که پیوسته همراه این طرح بوده‌اند؛ اعلام می‌دارد که: آنچه ارایه شده نسخه اول این مطالعه می‌باشد و ناشر امیدوار است پس از دریافت نظرات اصلاحی و تکمیلی، و اطلاعات جدید مربوط به شهدای گرانقدر دانشگاه، بتواند در چاپ‌های بعدی اثر حاضر را ارتقاء داده و در نهایت زمینه ورود ایده‌ها و نظرات شهدای دانشگاه را به عرصه حیات علمی و عملی روزمره دانشجویان و اساتید بیش از پیش هموار سازد. امید آن که تجربه حاضر به الگویی کارآمد تبدیل شده و در آینده نزدیک شاهد کار بست آن در گستره وسیع‌تری (چون تمامی شهدای دانشگاه و با تمامی شهدای انقلاب اسلامی) باشیم. در این مسیر همچون قبل از خداوند متعال و ارواح طیبه شهداء استمداد جسته و دست یاری به سوی تمامی پژوهشگران متعهد دراز می‌نمایم. خداوندا این اندک را از ما قبول بفرما. این اثر بر اساس مجموعه اطلاعات گردآوری شده در دبیرخانه طرح تکریم شهدای دانشگاه امام صادق علیه السلام تهیه و به چاپ رسیده است؛ لذا چنانچه اطلاعات تکمیلی (اعم از عکس، فیلم، خاطره، دست‌نوشته و ...) از هریک از شهدای گرانقدر در اختیار شما خوانندگان عزیز می‌باشد را برای دبیرخانه طرح تکریم شهدای دانشگاه امام صادق علیه السلام (اداره فرهنگی و فوق برنامه) به نشانی پست الکترونیکی: isushohada@isu.ac.ir، isushohada@gmail.com و یا شماره تماس ۰۲۱-۸۸۵۶۱۵۰۶ ارسال فرمایید.

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

اصغر افتخاری

پیش‌گفتار

گزارش مختصری از روند اجرای طرح

حضرت امام خمینی (علیه السلام):

پنجاه سال عبادت کردید، خدا قبول کند، یک روز هم یکی از این وصیت‌نامه‌ها را بگیرید و مطالعه کنید و تفکر کنید.

مقام معظم رهبری:

تجلیل از شهدای بزرگوار، برترین کار ماست. ما اگر بخواهیم این انقلاب ثر و تازه بماند و با همین استحکام که تا حالا بوده به پیش برود، باید اینها را زنده نگه داریم ... اینها علم‌اند، اعلام الهدی و منارالتقی این‌هایند.

آیت الله مهدوی کنی:

آنچه امروز به عهده ما و دیگر هم‌زمان آن شهیدان عالی مقام است، رساندن پیام و حفظ میراث گرانقدر آنان است. لزوم حفظ و ثبت و ضبط و نشر آثار آنان بر کسی پوشیده نیست.

آری با این ستاره‌ها می‌توان راه را پیدا کرد، با این ستاره‌ها می‌توان به آسمان نگاه

کدامشان قسمتی از راه‌اند. برای قدم برداشتن در صراط مستقیم باید هر روز یک شهید بود. باید کودکی را از آنان آموخت. جوانی را با آنان جوانی کرد و به طریق آنان خون را تجربه کرد. هر کدامشان تکه‌ای از آینه انسان کامل‌اند و انسان کامل آینه تمام‌نمای حقیقت. باید وجود مرکب از تمام این شهیدان باشد تا انسان کامل رقم بخورد. از نوح تا محمد و از محمد تا قائم را باید در کنارشان زندگی کرد. سیر و سلوک را باید با آنان گام برداشت. فقه‌پویای امروزی را باید در مثنی آنان طلبگی کرد. آیات قرآن را از (عند ربهم یرزقون) گرفته تا (قاتلوهم حتی لا تكون فتنة) باید در پای منبر آنان تفسیر کرد. صفات جدالیه و جلالیه انسانی را باید از چنین معلمان اخلاقی تلمذ کرد. درد را، دغدغه را، غیرت را که در اوج خلوص متوجه وجه الله است، باید الفبایش را با آنان زمزمه کرد. خلاصه اینکه باید پیدایشان کنیم!

می‌شود سبک زندگی این زمانی متبلور از ذات کانونی اسلام را در متن یک بازه هشت ساله و کمی قبل و بعدش جست و جو کرد. عرفانی که سیر در خلق دارد، تفلسفی که در اقدام منعکس می‌شود و سیاستی که از پس زلالی می‌آید، در این متن مقدس قابل احصا است. باید کور بود و نافهم که اولویت و اهمیت این متن مقدس را احساس نکرد. متن مقدسی که قابلیت ارجاعات وافر در هر بُعدی را داراست. متن مقدسی که توان جهت‌دهی پارادایم‌ها و گفتمان‌های متعددی را دارد. متنی که باید تفسیرها بشود و اجتهاداتی را بدنبال بیاورد.

بهر حال تقدیر رقم خورد و بنا بر این شد تا توصیف عده‌ای از قصص این متن مقدس به همراه تفسیر آیاتی اندک مقرر عملانش باشد.

بدون شک مرکز ثقل پیکره شهدای جمهوری اسلامی ایران شهدای دانش آموز و دانشجو هستند. قشری که بیشترین عده و عده را سهم داشتند. در این میان شهدای دانشجوی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) برجسته‌تراند. طلبه - دانشجویایی که علاوه بر تعهد، علم را نیز ضمیمه حقیقت وجودی خود نمودند. جوانان انقلابی دغدغه‌مندی که خود را در قبال طف‌های حق مسئول می‌دانستند و جهاد علمی و عملی را توأمان کرده

آن گذشته بعد از آنکه نگه‌های آینه تمام نمای حقیقت گردآوری شد. سعی بر این است که گفتمان شهدای دانشگاه امام صادق (علیه السلام) نیز استخراج گردد. منظور آن هوای تنفسی است که فرد با قرار گرفتن در آن فضا از آن تغذیه کند و به خردورزی خود جهت دهد.

در این راستا دفتر بایرداری و مقاومت اداره فرهنگی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) از خرداد ماه سال ۱۳۸۹ با لطف و عنایت خدای متعال و حمایت‌های مادی و معنوی مسئولین دانشگاه با هدف زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهدای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و ترویج بیشتر فرهنگ بایرداری و مقاومت در بین دانشجویان و فضای دانشگاهی و همچنین انجام وظیفه کردن به اندازه بسیار ناچیز در خصوص شهدا و ترویج افکار و اندیشه‌های این چراغ‌های هدایت بشری و آیة‌های الهی تشکیل شد. این دبیرخانه در اولین فعالیت، اقدام به سیاست‌گذاری و اجرای طرح تولید کتاب شهدای گرانقدر دانشگاه امام صادق (علیه السلام) نمود. در این طرح که با به کارگیری بیش از صد نفر از دانشجویان، اساتید و کارمندان محترم دانشگاه همراه بود، پس از مطالعه، بررسی و تفحص در مورد اطلاعات، اسناد و خاطرات ۳۸ شهید گرانقدر دانشگاه، به طبقه‌بندی و مشخص نمودن نواقص آنها پرداخته شد. نقشه کلی تدوین اطلاعات و اسناد در نگاه اجمالی به چند مرحله تقسیم گردید:

۱. بهره‌گیری از پرونده‌های آموزشی و گزینشی موجود در دانشگاه
۲. بهره‌گیری از آرشیو لشکر محمدرسول الله (صلی الله علیه و آله) و زیر مجموعه‌های مربوطه سپاه
۳. بهره‌گیری از آرشیو سازمان مرکزی بنیاد شهید و امور ایثارگران (تهران)
۴. بهره‌گیری از آرشیو بنیاد شهید محل زندگی شهدا
۵. بهره‌گیری از تمامی اسناد و اطلاعات شفاهی موجود در محل زندگی شهید از جمله خانواده، دوستان، هم‌زمان و...

در ابتدا با مراجعه به هم‌زمان و دوستان شهدا به گردآوری و تکمیل اطلاعات

سازمان تبلیغات اسلامی و مجموعه روایت فتح و با بهره‌گیری از تجارب و پتانسیل آن مراکز اقدام به آموزش دانشجویان همکار در طرح شهدا به عنوان محقق و مصاحبه‌گر و تهیه و تدوین مجموعه آموزشی برای آنان شد. پس از آن با به روز کردن آدرس‌های موجود خانواده‌های شهدای دانشگاه و مراجعه دانشجویان به خانواده آنان مرحله‌ی اصلی و اساسی طرح شروع شد. در این مرحله دانشجویان پس از هماهنگی به منازل شهدا مراجعه کرده و به تفقد، دلجوئی و ضبط خاطرات و اطلاعات خانواده‌های شهدای گرانقدر اقدام نمودند. این اقدام با مراجعه به دوستان، هم‌زمان و مراکز بنیاد شهید شهرستان‌ها تکمیل گردید. در این هنگام تیم محققین مستقر در تهران نیز با مراجعه هم‌زمان به دوستان دانشگاهی و آشنایان شهدا در دانشگاه اعم از اساتید و کارمندان به این فعالیت پرداختند. همچنین پرونده‌های گزینش شهدای گرانقدر از اهمیت بسزایی در این مرحله برخوردار بود.

نقشه کلی جمع‌آوری اطلاعات شفاهی در ذیل تشریح شده است:

۱. دوران کودکی و نوجوانی
 ۲. دوران تحصیل در مقطع دبیرستان
 ۳. مبارزات انقلابی (در صورت موضوعیت)
 ۴. محل کار
 ۵. دوران تحصیل در دانشگاه
 ۶. زمان حضور جبهه
- در مرحله پایانی، مستندسازی (پیاده سازی و تایپ) خاطرات، اطلاعات و استاد جمع‌آوری شده جهت نگارش در اختیار نویسندگان محترم قرار گرفت. در این طرح زندگی شهدای گرانقدر به دو بخش کلی تقسیم گردید:

۱. از تولد تا قبولی در دانشگاه

۲. از قبولی در دانشگاه تا شهادت

در مرحله پایانی، مستندسازی (پیاده سازی و تایپ) خاطرات، اطلاعات و استاد جمع‌آوری شده جهت نگارش در اختیار نویسندگان محترم قرار گرفت. در این طرح زندگی شهدای گرانقدر به دو بخش کلی تقسیم گردید:

مرحله با دقت و ظرافت خاصی انجام شود.

کتاب شهدای دانشگاه امام صادق (علیه السلام) از دو بخش کلی داستان کوتاه و تحلیل محتوای وصیت نامه شهید تشکیل می‌شود و هر دو بخش را دو تن از دانشجویان فرهیخته دانشگاه آقایان سید سعید آریا نژاد (فارغ التحصیل رشته فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)) و دانشجوی دکتری رشته انقلاب و تمدن اسلامی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) و محمد جانی پور (دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه امام صادق (علیه السلام)) به قلم تحریر در آورده اند که جای دارد از زحمات بی‌شائبه آنها کمال تقدیر و تشکر به عمل آید. در این مجال شایسته است از تمامی کسانی که به هر نحوی ما را در این طرح یاری نمودند، تشکر شود.

از حمایت‌های مادی و معنوی و راهمایی‌های حضرات آیات مهدوی کنی ریاست محترم دانشگاه، باقری کنی قائم مقام محترم دانشگاه و آقایان مباحثی معاون محترم دانشجویی فرهنگی، دکتر افتخاری معاون محترم پژوهشی، قسوری معاون محترم اداری مالی، مشفق قائم مقام محترم معاونت دانشجویی فرهنگی، دکتر خانی مدیر کل سابق پژوهشی، چوپانی مدیر کل سابق فرهنگی، باقریان مدیر کل پژوهشی، روشنی مدیر دفتر نشر، عبداللهی کارشناس پژوهش، دکتر یآوری عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، دکتر بشیر عضو هیئت علمی دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، دکتر اعتصامی معاون سابق اداری مالی، خیرآبادی، سعدآبادی، سید جواد حسینی، الفت مدیر اداره هماهنگی پشتیبانی آموزش، حمیدیا مدیر دفتر طرح جامع دانشگاه، اصغرینیا و طاهری از همکاران دیداری شنیداری، سید رضا موسوی مدیر سابق اداره تبلیغات، سرهنگی مسئول دفتر ادبیات و هنر پایدار، مقاومت حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، بسیجیان حوزه بسیج دانشجویی دانشگاه، اساتید، کارمندان، فارغ التحصیلان، دانشجویان، همزمان و خصوصاً خانواده محترم شهدای گرانقدر بالأخص پدر و مادران عزیز آنها، که در طول مدت اجرای طرح دوتن از این

آقایان مجتبی نصراللهی نسب و مجید شمس‌آبادی محقق شهید امراللهی، سامان مظاهری محقق شهید اسماعیلی، سجاد حکیمی محقق شهید بهداد، علی تقی نژاد و میثم فدایی محقق شهید صبوری و جناب آقای میرزاده محقق شهید مرحمتی.

همچنین از زحمات و تلاش‌های خالصانه و بی‌دریغ عوامل اجرایی طرح، برادران مسعود رحمتی مشاور و مدیر اجرایی طرح، مهدی عبداللهی ضیاءالدینی مدیر هماهنگی، سید محمدعلی خربری مسئول پیگیری، سید جواد میرطاهر، میثم فدایی و علی تقی نژاد کمال تقدیر و تشکر را داریم.

لازم به ذکر است این کتاب تکمیل یافته‌ی کتاب نغمه‌های سرخ (یادنامه‌های شهدای دانشگاه امام صادق (علیه السلام)) ضمیمه‌ی مجلد پیاپی صادق بهار ۱۳۸۱ می‌باشد، که جای دارد از زحمات و تلاش‌های بی‌شائبه تمام کسانی که در تهیه و تدوین آن کتاب دخیل بوده‌اند به ویژه برادر گرامی حجت الاسلام والمسلمین میرلوحی مدیر کل روابط عمومی دانشگاه تقدیر و تشکر کرد.

در انتها باید گفت با توجه به محدودیت‌هایی چون سیری شدن حدود ۳۰ سال از دفاع مقدس، فراموشی، مفقود شدن و حجم کم خاطرات، اطلاعات و اسناد موجود و کلی گویی راویان، این کتاب به عنوان ویرایش اول کتاب شهدا آماده گردیده است، لذا این دبیرخانه آمادگی خود را جهت دریافت پیشنهادات، انتقادات، خاطرات، اطلاعات و اسناد جدید از شهدا و انشاءالله تهیه و تدوین مجلدهای جدید از زندگی و آثار شهدا اعلام می‌دارد. امید است دعای خیر شما عزیزان توشه‌ای در ادامه راه برای عوامل اجرایی و نویسندگان این طرح پر خیر و برکت باشد.

سعید شفیعی

دبیر طرح تولید کتاب شهدا و مدیر اداره فرهنگی دانشگاه امام صادق علیه السلام

مقدمه

با توجه به اینکه پیکره‌ی اثر پیش رو از دو بخش اصلی که دارای تفاوت ماهوی هستند تشکیل شده است، به مقدماتی متفاوت از هم نیازمندند به همین دلیل سعی شده است در دو متن مجزا که هر کدام توسط نویسندگان مربوط نوشته شده است، زمینه‌چینی برای ورود به فضای اثر فراهم گردد. متن اول بیشتر معطوف به زندگی‌نامه و داستانک‌ها است و در متن نسبتاً طولانی دوم اهمیت و روش تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدا تبیین شده است.

مقدمه اول^۱

در خانه نشسته بودم و یادم نیست داشتم چه کار می‌کردم که موبایلم جلدایم کرد. گوشی را که برداشتم، آقای سلام کرد و حالم را پرسید و گفت فلانی‌ام و از دانشگاه امام صادق (علیه السلام). شناختمش. از رشته‌اش گفت و سال ورودش به دانشگاه. حق داشتم به جا نیاورم. با این که هم دانشگاهی بودیم چهار پنج سالی از من کوچکتر بود. ادامه داد که شما را معرفی کرده‌اند برای نوشتن خاطراتی از زندگی شهدای دانشگاه. گوشم تیز شد. وقتی خوشحال‌تر شدم که همان جا خیالم را راحت تر کرد.

طفلی که چند تا از بچه‌ها بخش سخت کار از نظر من را که همان مصاحبه گرفتن و جمع آوری اطلاعات بود تمام کرده و تازه داشتند نفسی چاق می‌کردند.

درست همان کاری بود که دنبالش بودم. دو چشم بینا برای نابینایی آورده بودند. به سرعت قبول کردم و کیفور شدم و منتظر شدم تا اطلاعاتی را که جمع کرده‌اند برایم بفرستند، به خصوص که قبل از فارغ التحصیلی حاجتی داشتم و به شهدای دانشگاه متوسل شدم و نتیجه‌اش را خیلی زود گرفتم و حالا بهترین فرصت بود برای جبران ذره‌ای از محبتشان.

چون کمی قبل از این پیش از کتابی از خاطرات شهید صیاد شیرازی به صورت مینی مال یا داستانی نوشته بودم و شکر و حمد خدا از نتیجه کار راضی بودم، روش باز نویسی این خاطرات را هم داستانی انتخاب کردم، به خصوص در زمانه ما که حوصله مردم برای نشستن و خواندن کم کشیده و دوست دارند مطلب به صورت کپسولی و کنسروی باشد و چون راحت الحلقوم در گلوئی. خواندن داستانی در چهار پنج خط و داستان بعدی و بعدی و بعدی.

از سی و هشت شهید دانشگاه، دو سه هزار صفحه‌ای مطلب جمع شده بود. از خاطرات بلند به درد بخور گرفته تا خاطره‌های نصفه و نیمه و عکس‌های بچگی و نوجوانی و جوانی و کارت دانشجویی و حتی گواهینامه. همه را فرستادند و خواستند برای هر شهید، یک کتاب قطع پالتوی صد صفحه‌ای بنویسم. حدس زدم که از هر شهید یک کتاب صد صفحه‌ای در نمی‌آید. خیلی زود هم حدسم به یقین تبدیل شد. سال‌های سال از شهادتشان می‌گذشت و گرد فراموشی روی خیلی از خاطرات را گرفته بود. پدر و مادر شهدا که بهترین منبع برای بازگو کردن خاطرات هستند، یا فوت کرده بودند یا کهولت سن بسیاری از خاطره‌ها را از یادشان برده بود.

از آن طرف خاطره‌های به قول خودمان باقلوا را که جان می‌دهند برای داستان شدن، گاه هم پدر شهید تعریف کرده بود و هم مادر شهید و هم خواهر شهید. خیلی وقت‌ها از آن مقدار حرف‌های کمی هم که زده بودند نمی‌شد داستانی درآورد، مثل

خاطره‌های نوشته شده را بریزم روی هم و هر چه شد شد؛ می‌خواهد بشود چهار جلد یا پنج جلد یا بیشتر یا کمتر. من هم شروع کردم و از میان انبوه خاطرات، بهترین‌هایشان را از نظر خودم گلچین کردم و در قالب داستانک نوشتم. آن چه پیش روی شماست نتیجه کار دسته جمعی ماست، از آن‌ها گرفته که طرح اولیه این کار در ذهنشان شکل گرفت تا آن‌هایی که کمر همت را سفت بستند و رفتند از برای جستجوی اطلاعات و جمع‌آوری گفته‌ها و در نهایت من کمترین که گوشه‌ای نشستم و از خدا کمک خواستم و نوشتم.

نکته‌ای که در انتها باید بدان اشاره کنم این است که من در این نوشته با تمام وجود سعی کرده‌ام به اصل خاطراتی که صاحبانشان نقل کرده‌اند وفادار باشم، ولی این گونه هم نیست که خاطرات بیان شده در این کتاب، عین عباراتی باشد که مثلاً پدر شهید یا مادرش نقل کرده‌اند و چه بسا با تغییرات زیادی هم آمده باشد. به خصوص در صحبت‌های رد و بدل شده بین شهید و صاحب خاطره، شاید ناخنک‌های متعددی هم به تخيلم زده باشم، ولی همچنان که عرض کردم به هیچ عنوان اصل خاطره مورد دستبرد یا تخيل قرار نگرفت است.

راستی تا یادم نرفته این نکته را هم اضافه کنم که شاید عده‌ای پس از خواندن این داستانک‌ها بر من خرده بگیرند و بگویند آن چه نوشته‌ای داستانک نیست و از داستانک بلندتر است. این نقد را قبول دارم و به طور کامل و فروتنانه و با گردن کج می‌پذیرم، ولی من بدجور اعتقاد به ایجاد فضا در داستانک دارم و احساس می‌کنم بدون ایجاد فضا در داستانک، انگار نتیجه کار برهنه است و ناموزون؛ می‌خواهد این فضا توصیف مکان باشد یا وصف شخصیت. به خاطر این برهنه نشدن و ناموزون نگشتن هم ایرادی نمی‌بینم اگر داستانک از پتج شش خط بگذرد و به پانزده شانزده خط برسد. همیشه گفته‌ام این قاعده قانون‌ها که وحی منزل نیست، حداقل برای من یکی که نیست. خب سرتان را درد نیاورم و زودتر بروید به جای این چرت و پرت‌ها داستانک‌های شهدا را بخوانید و از پاکي و صافي و خلوص و اخلاصشان مست شوید.

به امید آن که این زحمات، بیشتر از مخاطب مورد رضای خدا باشد و این تلاش ناقابل مقبول افتد و آن جا که باید، دستگیرمان شود و نجات بخش.

والسلام

تذکر:

چون معمولاً ما ایرانی‌ها مقدمه کتاب‌ها را نمی‌خوانیم، این دو سه نکته مهم را در آن جا نیاوردم و در این جا می‌آورم.

هر چند حقیر به عنوان نویسنده کتاب تمام سعی خود را نموده است که ترتیب داستانک‌ها به لحاظ زمانی مراعات شود و قصه‌های شهید را از کودکی تا شهادت و بعد از شهادتش بنگارم، ولی چه بسا به دلیل این که راویان خاطرات زمان دقیق خاطره را به یاد نداشته‌اند این ترتیب آمده در کتاب درست نباشد.

مطلب دیگری را نیز باید عرض کنم و آن این که هر داستانک ربطی به داستانک قبلی و بعدی‌اش ندارد و هر کدام از آن‌ها به قول امروزی‌ها خود بسنده اند.

نکته آخر هم توجه به تعداد زیاد راویان خاطرات است. هر چند نگارنده کوشیده است در تمامی داستانک‌ها به راوی خاطره اشاره کند، اما چه بسا تعداد راویان در بیان خاطرات یک شهید فهم مخاطب را تا حدودی دچار مشکل کند. خواننده ممکن است گهگاه در مورد شهیدی ببیند به دفعات و در داستانک‌های مختلف مثلاً به شهادت او اشاره شده است و این تکرار برای او ایجاد سؤال کند. در نظر داشتن این مطلب فهم را بسیار آسان و کتاب را به قولی هلو می‌کند.

سید سعید آریانزاد

مقدمه دوم^۱

بسم رب الشهداء و الصدیقین

سخنان هر شخص چون آینه‌ای است در برابر اندیشه‌های او و نوشته‌های هر فرد، جوهر افکار و اندیشه‌ها، طرح‌ها و سخنانش را دربر دارد، چنانکه امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) در نهج البلاغه می‌فرماید: «آدمی در زیر زبان خود پنهان است»^۲ و «سخن بگویند تا شناخته شوید که آدمی در زیر زبانش پنهان است»^۳ و جمله دیگری که در پاسخ به نامه یکی از یاران خود نوشته‌اند، مبنی بر اینکه «... نامه تو رساترین چیزی است که از سوی تو سخن می‌گوید»^۴.

این اشارات امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) بیانگر این است که تجزیه و تحلیل کلام هر فرد می‌تواند راه‌گشای ورود به شخصیت او و کسب آگاهی از نیات درونی و باطنی وی باشد. توجه به این مبانی و انجام تحقیقاتی مشابه در خصوص وصایای شهدا در سال‌های اخیر^۵ باعث شد تا پس از اطلاع از طرح جمع‌آوری آثار شهدای دانشجوی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، ایده یک کار تحقیقاتی جدی در رابطه با وصایای شهدا در ذهنم کلید بنخورد.

اعتقاد بر این است وصیت‌نامه‌های شهدا بهترین و معتبرترین اسناد موجودی است که بیانگر اندیشه‌ها و دغدغه‌های شهدا بوده و به واسطه تحلیل محتوای آن‌ها می‌توان به دسته‌بندی منطقی اندیشه‌ها و نوع نگرش و دغدغه‌های آنان دست یافت. شهدای دانشگاه امام صادق (علیه السلام) به دلیل تحصیلات عالیه در حیطه علوم دانشگاهی و علوم حوزوی و همچنین انتخاب گزینشی از میان دیگر دانشجویان و طلاب سراسر

۱. محمد جانی پور

۲. سید شریف رضی، نهج البلاغه، حکمت ۱۴۰، ص ۸۷۹

۳. همان، حکمت ۳۸۴، ص ۹۵۱

۴. همان، حکمت ۲۹۳، ص ۹۵۵

۵. پروژه آینده‌نگری بر مبنای تحلیل محتوای وصایای شهدای دانشگاه و طلبه که به هم نزدیک به چهار سال

کشور، به‌طور نسبی از سطح آگاهی و بصیرت بالایی برخوردار بوده‌اند که این امر خود را در وصیت نامه ایشان نشان داده است، لذا پرداختن به وصایای این شهدای بزرگوار امری شایسته و به عبارتی برای دانشجویان این دانشگاه و پیروان ایشان، یک فریضه ضروری است.

البته لازم به ذکر است که درک مقام «عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ» برای همگان، جز اولیاء خاص الهی، امکان‌پذیر نیست و ادعای فهم و درک آن مقام مگر برای کسی که خود بدان مرتبت واصل شده باشد، گرافه‌ای بیش نیست، لذا با توجه به این مطلب که آگاهی و بصیرت از مفاهیم مشکک و ذومراتب است، در این صورت ادعای محقق به صورت عرفی قابل پذیرش خواهد بود.

مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) نیز در پیام خویش به مناسبت کنگره شهدای دانشجو و در تجلیل از شهدای دانشجو و برتری آنان بر دیگر شهدا می‌فرمایند: «هنگامی که به نام دانشجوی شهید می‌رسیم، این یقین در ما پدید می‌آید که پذیرش شهادت و اقدام به جهادی که بدان منتهی شده، از سر خودآگاهی و با اراده روشن‌بینانه بوده است، و این ارزش عمل را مضاعف می‌کند و بدین دلیل است که دانشجویان شهید که در شمار سرآمدان ایمان و ایثار آگاهانه بوده‌اند، ستارگانه همیشه درخشانی هستند که هر جویای حقیقت می‌تواند راه خویش را با آنان بیابد.»^۱

در این مقدمه تلاش شده است ابتدا روش «تحلیل محتوا» به عنوان روش تحقیق این کتاب بطور جامع و کامل بیان شده و در نهایت علت انتخاب وصایای شهدا به عنوان متن مورد مطالعه و تحقیق نیز بیان شود و چارچوبی از آنچه محقق در نظر داشته است به عنوان یک پروژه تحقیقاتی در خصوص وصایای شهدای دانشجوی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) انجام دهد، ارائه گردد. در این میان لازم است از اساتید بزرگوارم جناب آقایان دکتر احمد پاکتچی، دکتر حسن بشیر و دکتر وحید یاورن تشکر نمایم که با هدایت فکری و راهنمایی‌های خالصانه و محققانه خود، حقیر را در نگارش

روش تحقیق بخش تحلیل محتوای وصیت نامه شهدا

با رشد جوامع انسانی و توسعه علوم و تکنولوژی، انسان به محدودیت روش‌های تحقیق اولیه در علوم اجتماعی و علوم انسانی پی برده و با تأمل بسیار روش‌های نوینی را ابداع کرد تا بتواند در عرصه پژوهش‌های شناخت روابط انسانی و فرهنگی از پایداری و روایی بیشتری برخوردار باشد. در فرایند مذکور روش تحلیل محتوا نیز به وجود آمد و پا به عرصه محیط‌های علمی گذاشت.

اگر چه تحلیل محتوا در گام‌های اولیه صرفاً به منظور توصیف پیام‌های ارتباطی به کار می‌رفت، اما در فرایند تکاملی خویش قدم‌های بلندتری برداشت تا بدانجا که امروزه این روش از طریق اندازه‌گیری هم‌بستگی متغیرهای مستتر در متن، توانایی کشف شرایط اجتماعی برای تولیدکننده متون مورد تحلیل را یافته است. مسلماً در این مورد باید به تعریف دقیق‌تر متغیرها با پایلایی و روایی بالایی دست یابیم.^۱

در این تحقیق از روش «تحلیل محتوا» (Contents Analysis) استفاده شده که در ابتدا لازم است به معرفی این روش و انواع تکنیک‌های آن پرداخته و پس از بیان چگونگی آن در نهایت با بیان دلایل خود، نوع تکنیک اتخاذ شده برای انجام این تحقیق را معرفی نماییم.

معرفی روش تحلیل محتوا

برای آشنایی با روش تحلیل محتوا ابتدا لازم است با تعریف علمی و اصطلاحات آن آشنا شویم هر چند که تعریف‌های روش تحلیل محتوا به مرور زمان با توسعه فنون و به‌کارگیری ابزار موجود برای مطالعه مسائل جدید و مطالب گوناگون، دچار تغییر و تحول شده است.

روش‌های بسیاری وجود دارد که می‌توانیم از طریق آن‌ها رفتار انسان را مطالعه کنیم، می‌توانیم او را در آزمایشگاه مورد آزمایش قرار دهیم، به او پرسشنامه بدهیم یا با او مصاحبه کنیم (پژوهش پیمایشی)، رفتارهای آدمی را مورد مشاهده قرار بدهیم یا

مصنوعات (باستان شناسی) و ارتباطاتش را مورد بررسی قرار دهیم (تحلیل محتوا).^۱

یکی از مهم ترین روش های شناسایی و جمع آوری داده ها (اطلاعات) که با توجه به موضوع، شرایط و هدف این تحقیق کاربرد بیشتری برای محققان داشته است، روش بررسی اسنادی می باشد که از طریق اسناد مکتوب نظیر انتشارات عمومی، نسخه های محدود، اسناد کمیاب و نقشه ها، و اسناد غیرمکتوب، نظیر عکس ها، فیلم ها، آثار هنری به جای مانده از گذشتگان صورت می گیرد. مزیت روش اسنادی مکتوب برای شناسایی تکمیلی در این است که در این روش اسناد به طور دقیق انجام می شود، استفاده از آن ساده تر است، به تخصص ویژه ای نیاز ندارد، و بخش عمده ای از اطلاعات لازم برای شناسایی در آن جمع آوری شده اند.

زمینه‌های اصلی کاربرد روش بررسی اسناد عبارتند از: شناخت موضوع و جوانب آن، شناسایی نظریه‌ها، شناسایی مطالعات و تحقیقات قبلی در این زمینه، جمع‌آوری اطلاعات و انتخاب و تدوین الگوی تحلیلی.

نکته مهم و قابل توجه این است که انتخاب روش تحقیق اغلب اختیاری نیست و ماهیت موضوع تحقیق آن را دیکته می‌کند. تحقیق در یک موضوع پیچیده انسانی - اجتماعی (مانند انگیزش نیروی کار، کشف مؤلفه‌های قدرت نرم و...) که در آن عوامل متعددی از حوزه‌های مختلف مؤثر است، نمی‌تواند در حوزه روش‌های کمی و دیدگاه‌های جزءنگر به مفاهیم اثر بخشی دست یابد، هر چند که از نظر روش‌شناختی و اعتبار بخشی مورد تأیید باشد؛ و در نقطه مقابل برای موضوعاتی که در آن استنتاج از طریق استقرا معتبر نباشد، روش‌های کیفی نمی‌توانند اثر بخش و مفید باشند و اینجاست که ضرورت حیاتی سازگاری بین مبانی فلسفی و روش‌های تحقیق نمایان می‌شود.^۳

۱. کلوِس کریپندورف، میان‌ی روش‌شناسی تحلیل محتوا، ترجمه هوشنگ نائینی، تهران: انتشارات روش، ۱۳۷۸، ص ۳۵

۲. مرتضی عزتی، روش تحقیق در علوم اجتماعی، صص ۲۱۲-۲۱۳

۱. مرضی عربی، روس تحقیق بر سر...

روش تحلیل محتوا معمول‌ترین روش تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی است و علی‌رغم شباهت‌های کاربردی، از مبنای تحلیلی متفاوتی برخوردار می‌باشد. مهارت‌های لازم برای انجام تحقیق کیفی عبارتند از: فاصله گرفتن از موضوع و تجزیه و تحلیل انتقادی شرایط، تشخیص پیش‌داوری و اجتناب از آن‌ها، کسب اطلاعات معتبر و قابل اعتماد، و تفکر انتزاعی. برای انجام این‌ها، محقق تحقیقات کیفی به حساسیت نظری و اجتماعی، قدرت نگاه داشتن فاصله تحلیلی از موضوع در حالی که بتواند از تجربیات گذشته، و دانش نظری برای تعبیر و تفسیر دیده‌ها و مشاهده تیزبینانه استفاده کند و به داشتن مهارت کافی در ایجاد ارتباط، نیازمند است.^۱

برای بررسی محتوای آشکار پیام‌هایی موجود در یک متن می‌توان از روش تحلیل محتوا استفاده کرد. در این روش، محتوای آشکار و پیام‌ها به طور نظام‌دار و کمی توصیف می‌شود. از این رو این روش را می‌توان روش تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی قلمداد کرد. تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ دادن به سؤال‌هایی درباره محتوای یک پیام است.^۲

مهم‌ترین کاربرد تحلیل محتوا توصیف ویژگی‌های یک پیام است. کاربرد دیگر این روش، استنباط درباره فرستندگان پیام و دلایل یا پیش‌آیندهای پیام است. تحلیل محتوا برای استنباط جنبه‌های فرهنگی پیام و تغییرات فرهنگی نیز به کار می‌رود. استفاده از تحلیل محتوا به عنوان یک تکنیک تحقیقی، از اوایل قرن حاضر شروع شده و تاکنون تحولات زیادی را شاهد بوده است. این روش در پژوهش‌های علوم رفتاری به ویژه روان‌شناسی و علوم تربیتی برای بررسی‌های مربوط به محتوای کتاب‌های درسی به کار برده می‌شود.

لاسلو، عمده‌ترین کاربرد تحلیل محتوا را، مطالعه ارتباطات به منظور پاسخ دادن به این سؤال قدیمی تحقیق در ارتباطات می‌داند که «چه کسی؟ چه چیزی را؟ به چه

کسی؟ چرا؟ چگونه؟ و با چه تاثیری؟ می‌گوید.^۱

از لحاظ هدف‌های تحقیق، این روش را می‌توان در موارد زیر به کار بست:

- تحلیل ویژگی‌های پیام به منظور توصیف آن
- تحلیل پیشینه‌های پیام به منظور توصیف فرستنده
- تحلیل پیام‌های پیام به منظور شناختن اثر آن بر روی مخاطب^۲

به عنوان مثال، یکی دیگر از کاربردهای روش تحلیل محتوا، تحلیل وصیت‌نامه کسانی است که در جنگ به شهادت رسیده‌اند با این فرض که «عادت‌های گفتاری به همان شیوه رفتارهای غیرگفتاری سازمان یافته‌اند» یعنی با پذیرفتن اینکه گفتار، همان رفتار است، می‌توان به تحلیل و تشخیص دیدگاه‌ها و مبانی نظری و عملی آنان پرداخت. وصیت‌نامه همچون نامه و کتاب یک رسانه ارتباطی است. اما باید توجه داشت که این نوع خاص، یک ابزار ارتباطی ویژه و دارای خصوصیات منحصر به فرد است که آن را از دیگر رسانه‌های عمومی متمایز می‌کند.

محتوا

محتوا؛ عبارت است از دانش، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات، قوانین و اصول، روش‌ها، مفاهیم، تعمیم‌ها، پدیده‌ها و متون سازمان یافته و اندوخته شده مربوط به یک ماده علمی و گروه محتوا نیز خلاصه‌ای از حقایق، مفاهیم، تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌های مشابه دانش در رشته مورد نظر می‌باشد. در این تحقیق محتوا به معنای متون نوشتاری و گفتاری است که اکنون به صورت «متن» (Text) در اختیار محققان قرار دارد.

در هر تحلیل محتوا باید روشن باشد که چه داده‌هایی مورد تحلیل قرار می‌گیرند، تعریف آن‌ها چیست و از چه جمعیتی برگرفته شده‌اند. ترکیب و ساختار داده‌های ارائه شده برحسب واحدها، مقولات و متغیرها توصیف شده یا بر حسب طرح‌های چند بعدی کدگذاری می‌شوند. محتوا در واقع مواد مقدماتی تحلیل محتواست و سطح

چیزی را که تحلیل محتوا در پی آن است، تشکیل می‌دهد.

این متون در شرایط و حالاتی تدوین شده‌اند که به آن «بافت» (Context) می‌گویند. در هر تحلیل محتوا باید متنی که داده‌ها نسبت به آن مورد تحلیل قرار می‌گیرند، تصریح شود. بعد از دسترسی تحلیل‌گر به داده‌ها، متن آن‌ها را که شامل تمام شرایط محیطی، عوامل مقدم و هم‌زیست یا پیامدهاست، ترسیم می‌کند.^۱

دانستن اینکه در چه شرایطی این سخنان ایراد شده‌اند یا نویسنده در چه حالتی این متن را نوشته است می‌تواند موجب افزایش آگاهی ما نسبت به اهداف و مقاصد آن متن بشود. در هر تحلیل محتوا، کار محقق استنباط از روی متن درباره جنبه خاصی از آن و توجیه استنباط در نظر گرفته شده بر حسب شناخت عوامل پایدار در نظام مورد نظر است.^۲

تحلیل محتوا

بررسی‌های متعارف اجتماعی معمولاً مبتنی بر پرسش‌نامه هستند، یعنی آنچه توسط پژوهش‌گر تحلیل می‌شود، پاسخ‌هایی است که به پرسش‌های پرسش‌نامه او داده شده است، اما در روش تحلیل محتوا، درست برعکس عمل می‌شود و به همین دلیل، این فن را گاهی فن «پرسش‌نامه معکوس» (Inverse Questionnaire) نیز می‌نامند. پرسش‌نامه نامعلوم است و هدف تلویحاً یافتن این پرسش‌نامه بر اساس پاسخ‌هایی است که پیشاپیش طی خبرها، مقاله‌ها و داستان‌ها داده شده و یا به عبارتی در این روش اسناد گفتاری چنان تحلیل می‌شوند که گویی جواب سؤال‌های پرسش‌نامه این هستند.^۳

لورنس باردن در کتاب خود با عنوان «تحلیل محتوا» اشاره می‌کند که تحلیل محتوا در حقیقت فن پژوهش عینی، اصولی و کمی به منظور تفسیر و تحلیل محتوا است و تفکر بنیادی تحلیل محتوا عبارت است از قراردادن اجزای یک متن (کلمات، جملات، پاراگراف‌ها و امثالهم بر حسب واحدهایی که انتخاب می‌شوند) در مقولاتی که از پیش

تعیین شده‌اند.

در حقیقت تحلیل محتوا، در رابطه با متنی معنی پیدا می‌کند که آن متن برای انتقال پیام و مفاهیمی نوشته شده باشد و دارای ماهیتی مشخص باشد. لذا تحلیل محتوا در مورد کلمات عامیانه‌ای که دارای مفاهیم ساده بدیهی و مشخصی هستند، به کار نمی‌رود. پیام‌هایی که توسط متن منتقل می‌شود، می‌تواند دارای معانی مختلفی باشد. لذا به واسطه تحلیل محتوا باید معنای اصلی آن پیام را بازشناخت. روش بازشناسی و تحلیل این پیام‌ها به صورت نظام مند بوده و از قوانین و دستورات مشخصی تبعیت می‌کنند لذا آشنا شدن با روش تحلیل محتوا نیز ضروری می‌باشد.^۱

تحلیل محتوا باید پیش‌بینی‌کننده پیری باشد که اساساً قابل مشاهده است و به تصمیم‌گیری و مفهوم‌سازی آن بخش از واقعیت که به تحلیل گذاشته شده است، کمک کند. لذا هر تحلیل محتوایی باید در رابطه با محتوای خاص خودش انجام شود و بر حسب آن توجیه شود. همچنین تمام نظریه‌های مربوط به معنا، از جمله نظریه‌های نمادین در رابطه با تحلیل محتوا هستند.^۲

به عبارتی دیگر، تحلیل محتوا روشی است که به منظور دستیابی به ویژگی‌های مختلف پیام، دیدگاه‌ها و اندیشه‌های صادرکننده پیام، علل صدور پیام و آثار پیام، برای تجزیه و تحلیل عینی و منتظم پیام‌های مختلفی که از طریق گوناگون مبادله می‌شود، به کار می‌رود.

از تحلیل محتوا می‌توان در مراحل مختلف تحقیق، حتی برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های آماری در مراحل شناسایی نیز استفاده کرد. اما در مواردی که هدف تحقیق استخراج نتایج از متون و سایر پیام‌ها باشد، روش تحلیل محتوا، روش تجزیه و تحلیل اصلی تحقیق است.^۳

کرپندورف در کتاب خود با عنوان «مبانی روش شناسی تحلیل محتوا»، چارچوبی

را معرفی می‌کند که محقق در محدوده آن می‌تواند به فعالیت بپردازد. این چهارچوب دارای سه کارکرد؛ تجویزی، تحلیلی و روش‌شناختی است. تجویزی به این معنا که باید راهنمای مفهوم سازی و طرح عملیاتی تحلیل محتوا برای هر نوع وضعیتی معین باشد. تحلیلی بودن نیز بدین معناست که باید بتواند بررسی انتقادی نتایج تحلیل دیگران را تسهیل کند. روش‌شناختی بودن آن نیز بدین معناست که باید به رشد و پیشرفت نظام‌مند روش‌های تحلیل محتوا بینجامد.^۱

مقوله

موفقیت تحلیل محتوا به داشتن مقولاتی درست و سپس واحدهاست. مقوله‌ها در اصل با فرضیه‌ها در ارتباط‌اند و در مواردی می‌توان گفت همان فرضیه‌ها هستند که در قالب معرف‌ها یا شاخص‌ها ترجمه شده‌اند. وقتی فرضیه‌های مطالعه به روشنی تعریف شدند، آن‌ها را باید در مقوله‌های تجزیه و تحلیل قرار داد. در حقیقت، مقوله‌ها، سرفصل‌ها یا عناوینی هستند که در تحلیل محتوا اساس کار قرار می‌گیرند و برحسب واحدهای مختلف طبقه‌بندی می‌شوند.

همچنین با استناد به تعریف عملیاتی متغیر می‌توان مفهوم مقوله‌ها را به خوبی دریافت. تعریف عملیاتی هر متغیر از صفات مستتر در آن متغیر تشکیل شده است که این صفات‌های مستتر همان مقوله‌ها هستند. در این صورت اگر همه مشاهدات تحت یکی از صفات موجود در یک متغیر کدگذاری شوند، مسئله مبنای مشاهده به آسانی حل می‌شود.

به عقیده لورنس باردن، تحلیل محتوا یکی از فنون تحقیق است که برای توصیف عینی، منظم و کمی محتوای آشکار ارتباطات به‌کار می‌رود و هدف آن تفسیر آن اطلاعات است. لذا قواعد مربوط به خود را دارد و مقوله‌ها نیز که از تفکیک محتوای اطلاعات به‌دست می‌آیند، برای اینکه معتبر باشند، باید بر مبنای این قواعد تنظیم شوند. این قواعد با وجود اینکه به ندرت قابل اجرا هستند، ولیکن تا حد امکان، لازم‌الاجرا

می‌باشند. طبق این قواعد مقولات باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

همگن باشند، یعنی دارای مضامین یکسان باشند. انحصاری باشند، لذا یک عنصر محتوا نمی‌تواند در دو مقوله به صورت اتفاقی به کار برود.

جامع باشند، تمام متن باید مورد استفاده قرار گیرد، نه تنها بخش خاصی از آن‌ها عینی باشند، یعنی کدگذاران مختلف باید همگی به یک برداشت و نتیجه واحد برسند. متناسب باشند، مقولات انتخابی باید منطبق با هدف و نوع محتوا باشند.^۱

فیروزان نیز معتقد است که رده‌ها و شاخص‌ها (مقولات) واسطه میان موضوع پژوهش، نظریه‌ها و فرضیه‌ها و همچنین داده‌های محتوا هستند و می‌بایست؛ هدف پژوهش را به درستی بیان نمایند، یعنی تعاریف مفهومی یا نظری، به تعاریف عملی قابل اعتماد و متعبر مبدل شده باشند.

جامع باشند، یعنی همه داده‌های محتوا در یکی از رده‌ها جای بگیرند. (معمولاً به منظور تضمین جامعیت، در پایان رده‌ها، رده‌ای به نام متفرقه یا سایر افزوده می‌شود) دو به دو مانع الجمع باشند، یعنی یک داده محتوا در دو رده جای نگیرد. مستقل باشند، یعنی تخصیص یک واحد به رده‌ای، در رده‌بندی دیگر واحدها مؤثر نباشد.^۲

شرایط تحلیل محتوا

طبق توضیحات بیان شده در تعاریف فوق سه شرط عینیت (Objectivity)، نظام‌مندبودن (Systematic) و کلیت (Generality) مورد توافق است که وجود هر کدام برای تحقق تحلیل محتوای علمی لازم و ضروری می‌باشد. هر چند در کلام برخی با عبارات متفاوتی همچون توازن و بی‌طرفی ذکر شده باشد، اما برخی دیگر شرط آشکار بودن (Obvious) را نیز بر آن اضافه کرده‌اند.

شرط عینیت تصریح می‌کند که هر مرحله از فرایند پژوهش باید بر اساس قواعد، احکام و روش‌های مشخص انجام گیرد به گونه‌ای که تصمیم‌گیری در مورد جایگاه

یک واحد تحلیل در بین مقوله‌های مختلف بر اساس معیارهای از پیش تعیین شده صورت بگیرد و دیدگاه‌هایی تحلیلی‌گران را به همراه داشته باشد.^۱

منظور از نظام‌مند بودن نیز این است که تمام عناصر موجود در محتوا در تجزیه و تحلیل مورد توجه قرار گیرد و بر اساس واحدها و مقوله‌هایی که برای بررسی در نظر گرفته شده‌اند، مورد تجزیه و تحلیل واقع شوند، بنابراین، هدف از منظم‌بودن تجزیه و تحلیل آن است که از هرگونه انتخاب خودخواهانه که در آن تنها به عناصر قابل انطباق با نظریات تحلیل‌گر توجه شود جلوگیری کند.

شرط نظام‌دار بودن، وابسته به این است که بر اساس قواعد مشخصی دایره شمول و گستره محتوا یا مقوله‌ها روشن گردد. رعایت این شرط باعث جلوگیری از سوگیری جمع‌آوری اطلاعات به سمت تمایلات پژوهش‌گر در فرضیات خود می‌شود.^۲

اما هرگونه جمع‌آوری اطلاعات به طور عینی و نظام‌دار را نمی‌توان تحلیل محتوا نامید مگر آنکه شرط اساسی دیگر که ارتباط نظری بین یافته‌هاست. مانند مقایسه ویژگی‌های دیگر همان اسناد، منابع دیگر، خصوصیات اشخاصی که آن سند را به وجود آورده‌اند، شرایط اجتماعی زندگانی صاحب سند و مخاطبان این اسناد مورد بررسی قرار گیرند.^۳

بنابراین تحلیل محتوا وابسته به مقایسه است و نوع مقایسه را چارچوب نظری پژوهش‌گر تعیین می‌کند. به علاوه شروط عینیت، نظام‌دار بودن و کلیت منحصر به روش تحلیل محتوا نیست، بلکه در دیگر پژوهش‌های علمی نیز رعایت این شرایط ضروری است. در یک معنای کلی روش تحلیل محتوا به کارگیری روش‌های علمی برای بررسی محتوای مدارک اسنادی است.^۴

همچنین در تجزیه و تحلیل محتوا، الزاماً باید به متن یا پیام آشکار توجه شود و از استنباط‌های شخصی و پیش‌داوری‌های تحلیلی‌گر درباره محتوای مورد نظر جلوگیری

شود یعنی آنچه که واقعاً در متن محتوا بیان شده است، تجزیه و تحلیل و از بررسی و تحلیل حدسی خودداری شود. البته باید توجه داشت که در اینجا منظور این نیست که پژوهش‌گر از هرگونه نتیجه‌گیری کلی درباره محتوا اجتناب ورزد.^۱ با این حال تأکید بر عینیت و کمی‌سازی امور و پدیده‌های مورد مطالعه در تحلیل محتوا، نباید موجب غفلت از ماهیت خاص پدیده‌های اجتماعی شود.

فرایند انجام پژوهش

در تمام رشته‌های مختلف علوم انسانی بعد از جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نظر پژوهش‌گر، تفسیر داده‌ها از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد. چون داده‌های خوب بدون تحلیل دقیق، فعالیت پژوهش‌گر را سطحی و بی‌ارزش می‌کند. به جرئت می‌توان گفت که در خیلی از موارد داده‌های جمع‌آوری شده از کیفیت خوب و از اعتبار خوبی نیز برخوردارند ولی مرحله دیگر پژوهش که تحلیل محتوای این داده‌ها است، غالباً بسیار سریع و در مواقعی سطحی به اتمام می‌رسد.

این در حالی است که کار اصلی پژوهش‌گر تحلیل دقیق محتوای مطالب جمع‌آوری شده و سپس مقایسه با نظریه‌های مطرح در پژوهش و ادبیات موجود و پژوهش‌های دیگر در این زمینه می‌باشد. نبود تحلیل دقیق محتوا، ضعف اکثر پژوهش‌های علوم انسانی به‌خصوص در جامعه ما هست.

البته تحلیل محتوا، بیشتر یکی از ویژگی‌های مهم و اساسی در روش کیفی می‌باشد. تحلیل محتوا، یعنی بررسی عمیق داده‌های جمع‌آوری شده که در تمامی علوم انسانی حتی در ادبیات نیز کاربرد داشته، می‌تواند رابطه متغیرها و شبکه ارتباطات را نه در سطح بلکه در عمق مشاهده و بررسی بکند.^۲

بر این اساس مراحل انجام طرح تحقیقاتی حاضر بر مبنای روش تحلیل محتوا به

شرح زیر است:

انتخاب موضوع و محدود ساختن آن

در این مرحله خطوط کلی آنچه یک پژوهش می‌باید به آن دست یابد، مشخص می‌شود؛ از این رو ابتدا آنچه پژوهش به دنبال آن است در قالب سؤال یا سؤال‌هائی دقیق و منعطف بیان می‌شوند که در نتیجه پژوهش در مسیر مشخص اما قابل انعطاف جریان پیدا می‌کند.

این مرحله فقط به سازماندهی اختصاص دارد به گونه‌ای که اندیشه‌های اولیه منظم شوند و به مرحله عمل درآید به نحوی که از یک طرح ابتدایی به یک طرح نهایی دست یابیم. این طرح در مراحل اولیه می‌بایستی قابل انعطاف باشد به این معنی که امکان استفاده از روش‌های جدید در طول تحلیل وجود داشته باشد ولی برنامه کار می‌بایست مشخص باشد.^۱

در تحقیق حاضر موضوع؛ کشف مؤلفه‌ها و عناصر پیدا و پنهان و صایای شهدای دانشگاه امام صادق (علیه السلام) است. این موضوع اگرچه کلی و عام می‌باشد لکن پس از بیان سؤالات خاص و روش مناسب، به یک موضوع خاص و قابل تحقیق تبدیل می‌شود که می‌توان آن را در یک طرح تحقیقی به انجام رساند.

انتخاب روش و فن تحلیل محتوا

روشی که در این تحقیق به کار گرفته شده، روش تحلیل محتوا می‌باشد. با این توضیح که روش تحلیل محتوا با رویکرد کمی و بسامد شماری واژگان، اصلاً وافی به مقصود این پژوهش نبوده و به اصطلاح روش‌شناختی روایی لازم را برای پاسخ‌گویی به سؤال تحقیق نداشت، بر این اساس رویکرد کیفی تحلیل محتوا مدنظر قرار گرفته است. در این رویکرد نیز تلاش شده است در طول مسیر تحقیق اطلاعاتی ثبت و جمع‌آوری شود که بیشتر پاسخ‌گوی پرسش‌های اساسی تحقیق باشد و اطلاعات به دست آمده را با همدیگر مرتبط نماید.

با این وصف، مدل تحلیلی پژوهش به مثابه پی ساختمان است که نقشه کلی بنا و

از این نقشه تخلف نمود و تغییری اساسی در کلیت آن ایجاد کرد بلکه تنها در جزئیات امکان دخل و تصرف‌های مختصری وجود دارد.

به عبارت دیگر، روش تحلیل محتوا از این رو برای این تحقیق در نظر گرفته شده است که هدف عام آن ارائه توصیفی نظام یافته و عینی از ویژگی‌های ارتباط میان کلمات و عناصر مورد تحقیق است که از آن می‌توان برای دستیابی به نتایجی درباره مخاطبان دست یافت. روش تحلیل محتوا، بدون توجه به هدف خاص پژوهش تمام افرادی را که بررسی‌های نظام‌یافته‌ای انجام می‌دهند را با مسائل معینی درگیر می‌سازد. مثلاً اینکه جامعه آماری سند یا وسیله ارتباطی توصیف شونده کدام است و از آن چه نمونه‌ای می‌توان انتخاب کرد؟ آیا به کارگیری معیارهای تکراری با مقوله‌های یکسان در مجموعه‌ای از اسناد نتایج ثابت و پایداری به بار می‌آورند یا خیر؟ به عبارتی دیگر آیا بررسی و تحلیل را می‌توان تکرار کرد؟ آیا مقوله‌ها واقعاً متغیرهای مورد سنجش را می‌توان فهرست‌بندی کرد؟

اگر قرار باشد طرحی پژوهشی الگوهای معنا دار پژوهش نظام یافته را رعایت کند باید به سؤالهای فوق توجهی دقیق نماید.^۱

در این مرحله می‌بایست مشخص شود که هدف توصیف است یا استنباط معنی از پیام و یا نتیجه‌گیری در خصوص شرایط تولید و مصرف آن. برای اینکه بدانیم چگونه اطلاعات خود را تحلیل کنیم در گام‌های اولیه لازم است بدانیم از چه روشی می‌خواهیم استفاده کنیم. به همین جهت همچنان که بیان شد ابتدا باید فرضیات مشخص شده و در یک چارچوب نظری قرار می‌گیرند.^۲

در حقیقت مزیت استفاده از یافته‌های تحلیل محتوای کیفی، قدرت آن‌ها در تحلیل رفتارها و کنش‌های انسانی است چرا که نوع، معنا و مفهوم کنش‌های اجتماعی انسان‌ها به میزان زیادی از افکار و عقاید، ارزش‌ها، آداب و رسوم و هنجارهای حاکم و نهادینه شده در جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، متأثر است.

در حقیقت علت اصلی انتخاب روش تحلیل محتوا آن است که این روش از هیچ گونه مدل و پیش فرضی برای پاسخ به سؤالات خود استفاده نمی کند و در مراحل اولیه تحقیق هیچ نوع قالب و صورتی برای جمع آوری و طبقه بندی یافته های تحقیق ندارد. اگرچه که در طول مسیر این طبقه بندی به مرور زمان ساخته خواهد شد.

به عبارت دیگر این یافته ها و اطلاعات استخراج شده از میان محتوای اولیه تحقیق است که به ما می گوید چگونه اطلاعات را دسته بندی کنیم و چگونه به مراحل بعد یعنی مفهوم سازی و کشف مقوله ها راه پیدا کنیم. مزیت والا و ارزشمند این روش آن است که در این صورت در دام تحمیل مدل به نظرات شهدا نمی افتیم و از بیان شهدا، برای مدل یا مدل های انتخابی دیگر جامعه شناسان و اندیشمندان که چه بسا با واقعیت های فرهنگ اسلامی و انقلابی ما ناسازگار و معارض است، مؤیداتی به دست نمی آوریم.

بنابراین در این تحقیق سعی شده است که مدل تحلیلی بر مبنای وصیت نامه های شهدا تهیه و تنظیم گردد و مبنای کار قرار بگیرد. برای این کار روش تحلیل محتوا که با رویکردی استقرایی و از درون داده های تحقیق، به استخراج مضامین و مدل های تحلیلی دست پیدا می کند، انتخاب شد.

انتخاب جامعه آماری

نکته دیگری که در تجزیه و تحلیل محتوا اهمیت دارد، «نمونه گیری» (Sampling) و انتخاب جامعه آماری تحقیق است. به محض اینکه تحلیل گر محتوا مسئله ای را مطرح می کند، با حجم عظیمی از اطلاعات مواجه می شود که امروزه به علت عصر تکنولوژی در تمامی عرصه های اجتماعی و انسانی مشاهده می شود لذا لازم است که محقق در ابتدا دو امر را مدنظر داشته باشد:

اول؛ تفکیک اطلاعات به معنی جداسازی مطالب مربوط به موضوع و هدف تحقیق از دیگر مطالب نامربوط.

دوم؛ با اعمال روش های تصادفی نمونه ای انتخاب کند که برای در بر گرفتن اطلاعات، به اندازه کافی بزرگ و برای تحلیل به اندازه کافی کوچک باشد.

آمارى مورد نظر هستند، مشخص مى‌شوند.

جامعه آماری این تحقیق شامل وصیت‌نامه‌های شهدای دانشجوی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) می‌باشد. شهدا دلسوزترین افراد جامعه هستند که با نادیده گرفتن خود، به مردم جامعه و آرمان‌های آن اندیشیده‌اند. از این منظر، شهیدان در زمره برجسته‌ترین نجیبگان جامعه دینی در یک عصر محسوب می‌شوند. به نظر می‌رسد می‌توان، دانشجویان شهید را به عنوان قشر فرهیخته و دست به قلم در میان همه شهدا در نظر گرفت. با این وصف، شهدای دانشجوی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) که دارای وصیت‌نامه بوده‌اند، به عنوان جامعه آماری در این پژوهش مد نظر قرار گرفته‌اند.

(بنابراین در این کتاب، اولویت تحقیق با متن وصیت نامه شهدا انتخاب شد. در این میان برخی از شهدا دارای چند وصیت‌نامه بوده که همه آنها در ابتدا بطور جداگانه تحلیل و در نهایت همراه با یکدیگر بررسی شده‌اند. متأسفانه تعداد اندکی از شهدای دانشگاه نیز وصیت نامه نداشته که به این دلیل، متون دیگر ایشان مانند دستنوشته‌ها و نامه‌های‌شان مورد مطالعه و تجزیه و تحقیق قرار گرفت.)

همچنین لازم به ذکر است که جهت اختصار در بیان جملات شهدا، برای هر کدام از شهدای جامعه آماری کد شناسایی در نظر گرفته شد که در فصل چهارم تحقیق به هنگام بیان جملات شهدا، به جای نام خانوادگی از ذکر کد به همراه شماره که نشان‌گر شماره مضمون استخراج شده است، استفاده شده است.

فهرست اسامی این شهیدان والا مقام که دارای وصیت‌نامه بوده‌اند، به همراه کد شناسایی ایشان به شرح ذیل است:

فهرست اسامی این شهیدان والا مقام به همراه کد شناسایی ایشان به شرح ذیل است:

A	مصطفی	اسماعیلی
B	سید مهدی	اسماعیلیان نجف آبادی
C	قاسم	اشجع زاده
D	علی	امراللهی پور شیرازی

H	حمید رضا	بهداد
I	غلامرضا	بیات
J	علی اکبر	جلیلی بهابادی
K	محمد	حامدی
L	سید مهدی	حیاتی رگنی
M	علیرضا	خانابایی
N	قاسم علی	راستگو
O	امیرحسین	رضاپور نائینی
P	محمد	رضایی زال
Q	سیروس (روح اله)	سوزنگر
R	محمد حسین (سینا)	شرف زاده
S	علی	شریعتمداری
T	مطلب	شفیعی جایگانی
U	میر سعید	صادقی
V	امیر حسین	صبوری
W	علیرضا	صفایی نراقی
X	مصطفی	عبدالشاه
Y	رامین	عقدایی
Z	محسن	غریبان روزبهانی
AB	جواد	غفار زاده
AC	حمید رضا	غفوری شرعاف
AD	اسماعیل	فضلی زاده
AE	علی	قربان زاده قمصری
AF	محمود	کرمی
AG	حمید	محمود نژاد
AH	جاوید	مرحمتی

AL	سعید	وطن پور
AM	علیرضا	وقار

لازم به ذکر است که این وصیت‌نامه‌ها به صورت عکس و متن، به تمامی از بنیاد شهید و امور ایثارگران گرفته شده و پس از تطبیق متون با اصل اسناد و مدارک، در جداول تحلیل محتوا درج شده است. این مطلب از این لحاظ قابل اهمیت است که تک‌تک کلمات شهید در این تحقیق به عنوان یک کد و شناسه عمل کرده و در ساختن مدل نهایی تحقیق نقش به سزایی دارند. از این رو لازم بود تا اصل وصیت‌نامه از بنیاد شهید نیز اخذ شود.

تحلیل فراز

تحلیل فراز اصطلاحی است که با نیاز و پیرو شرایط خاص این تحقیق، از سوی پژوهش‌گر به کار گرفته شده و به معنای یک تحلیل کلی و اجمالی از متن وصیت‌نامه است که اهداف زیر را دنبال می‌کند^۱

استخراج روح کلی نوشتار

کشف زنجیره استدلال‌های به کار گرفته شده از سوی شهید در بیان نکات تحلیلی و توصیه‌ای کشف فرازاها (رکوعات) مختلف وصیت‌نامه و سپس دسته‌بندی آن‌ها مهمترین موضوعات مورد بحث در وصیت‌نامه یا برجسته‌ترین موضوعات مورد تأکید شهید موضوعات نو و متفاوتی که در این وصیت‌نامه مورد بحث واقع شده و در وصیت‌نامه‌های دیگر نیست و یا کمتر یافت می‌شود.

کشف مدل ذهنی شهید

برای مثال در این مورد می‌توان گفت که وصایای شهید معمولاً از دو سنخ می‌باشند: شخصیت محور یا مفهوم محور.

در برخی موارد شهید جوامع را به افراد و گروه‌های مختلف تقسیم می‌کند و برای

هر یک نقش، وظیفه و... تعیین نموده و جایگاه آن‌ها را در جامعه مطلوب و آرمانی بیان می‌دارد مانند: امام، روحانیت، خانواده و... که در این حالت، شهید جامعه را بر اساس افراد تقسیم‌بندی می‌کند و وصیت‌نامه او شخصیت محور است.

حالت دیگر آن است که شهید، به تعریف مفاهیم مختلف پرداخته و مفاهیم مثبت و منفی را تعریف نموده و جایگاه آن مفاهیم را در جامعه آرمانی بیان می‌دارد. مفاهیمی چون شهادت، ولایت، اسلام، ائمه و... که در این حالت وصیت‌نامه او مفهوم محور است.

استخراج قالب‌های بیانی

هر شهیدی در بیان مطالب و مقاصد ذهنی خویش گونه‌ای از قالب‌های ادبی را اخذ نموده است که همین قالب‌های ادبی و ساختاری نشانه مطلوب ذهنی شهید در ابعاد فردی و اجتماعی است. گاهی در وصیت‌نامه‌های مختلف مشاهده می‌شود که یک محتوای خاص در قالب‌های مختلف بیان شده و گاه یک شهید در یک متن، مطلب خاصی را در چند قالب و به انحاء مختلف مطرح نموده که نشان از اهمیت آن مفهوم از منظر شهید دارد. به جهت اینکه قالب‌های بیانی، نقش راهمای تحلیل‌گر را دارند، لازم است به شکل کاربردی تعریف شوند. لذا تعاریفی که در ذیل می‌آید، معیار انتخاب یک قالب برای قسمتی از وصایای شهید است.

تجلیل

که به صورت‌های زیر مطرح می‌شود.

در جایی که فردی به همراهی یا دوستی با شخصی یا پیروی از مقامی افتخار می‌کند یعنی او را بزرگ می‌شمرد. مثال: افتخار می‌کنم که پیرو رهبری چون امام خمینی علیه السلام هستم و...

یاد کردن از خداوند، ائمه اطهار، امام زمان در آغاز یا ادامه کلام که نشان دهنده ارادت شهید به این مقامات است. مثال: با سلام بر امام زمان،

شکرگزاری در برابر نعمات الهی یا قدردانی از زحمات پدر و مادر،

که شهید به بیان برخی اوصاف و ویژگی‌های آن می‌پردازد.

دروود و سلام

با توجه به وصایای شهدا روشن می‌شود که معمولاً در ابتدای هر یک از وصایا، شهدا به تعدادی از افراد و گروه‌های جامعه درود فرستاده‌اند. باید پی‌جویی نمود که علت و مقصد درودها و آثار آن چیست؟ گاه می‌توان با توجه به اوصافی که شهید برای هر یک از مخاطبان خود بیان نموده به جایگاه آن‌ها در جامعه آرمانی شهید پی برد.

همچنین بدین صورت می‌توان میزان اهمیت آن‌ها و رابطه آن‌ها با یکدیگر را در آینده مطلوب شهید کشف نمود. مثلاً شهید در جایی از وصیت‌نامه به نقش هدایت‌گری پیامبران برای نجات انسان‌ها از گمراهی اشاره کرده است. لذا می‌توان این‌گونه نتیجه‌گرفت که در آینده مطلوب انسان‌ها برای یافتن راه نجات به آموزه‌های انبیاء توجه می‌نمایند.

توصیف

تعریف مفهومی: وصف و بیان ویژگی‌ها و مشخصات چیزی یا کسی؛ در این قالب گزاره‌ای در یک ساختار خبری به نهادی نسبت داده می‌شود. مانند: انسان نجات طلب است. توصیف گاه صرفاً بیان‌گر یک گزاره خبری و گاهی نشان‌دهنده اشتیاق و علاقه‌مندی شهید به موضوع یا پدیده یا فردی خاص است. جمله وصفی جملاتی است که هیچ باز ارزشی ندارد و طی آن صرفاً وصف یک شیء یا واقعه بیان می‌شود، اما در تجلیل، نکوداشت صورت می‌گیرد. در توصیف ضرورتاً مطلوبیت وجود ندارد اما در تجلیل مطلوبیت وجود دارد. توصیف کاملاً نگاهش خنثی است. پس باید بین تجلیل و توصیف تفاوت قائل شد. صفت ممکن است مثبت یا منفی باشد، اما تجلیل فقط مثبت است.

شهادت

برخی جملات شهید با کلماتی چون «گواهی می‌دهم»، «شهادت می‌دهم»، «اقرار می‌کنم»، «معتبرم» و... آغاز می‌شوند. از آنجایی که این‌گونه جملات اولاً تعدادشان زیاد

مناجات

برای قالب مناجات می‌توان تعریف زیر را بیان داشت: عرض حال به محضر خداوند که توأم با خضوع و خشوع باشد.

مناجات روح مشخصه (وجه ممیزه) انسان در برابر سایر موجودات است. این نکته با مقوله و مبحث انسان‌شناسی ارتباط پیدا می‌کند. در باب انسان‌شناسی اینگونه می‌توانیم سخن بگوییم که انسان دارای دو بعد است: بعد جسمی و بعد روحی.

تربیت و رشد و تعالی مرتعی برای انسان اتفاق می‌افتد که هر دو بعد انسان مورد توجه واقع شوند. مفهوم کمال نیز موقعی مطرح می‌شود که در توجه انسان به رشد جسم و روح نوعی تعادل به وجود آید. یعنی انسان اگر تنها به تربیت و رشد یکی از دو بعد پردازد در واقع از تعادل خارج شده و کمال بدون تعادل معنا ندارد.

این قالب، شباهت زیادی به دعا دارد و به نحوی درخواست از خداوند است. اما تفاوت آن با دعا در این است که مناجات، در بردارنده خضوع و تضرع فرد در برابر خداوند است و معمولاً فرد به بیان بزرگی و عظمت خداوند و کوچک بودن خود می‌پردازد.

حدیث نفس

تعریف مفهومی: جایی که فرد، خود را ملامت می‌کند و برگزسته خود تأسف می‌خورد و با تضرع و زاری، بر گناهان خود، اعتراف می‌کند، در واقع حدیث نفس خوانده است. در این مقام، فرد در خلوت، نفس خود را مخاطب قرار داده و سخن می‌گوید. مثال: ای کاش عمر خود را بیهوده صرف نمی‌کردم.

آرزو

گاه شهید از واژگانی چون «امیدوارم»، «آرزو دارم»، «به امید» و... استفاده نموده است که می‌توان این‌گونه جملات را در قالب جدیدی به نام «آرزو» قرار داد.

دعا

تعریف مفهومی: درخواست امری از خداوند به نحوی رسمی‌تر از مناجات. مثال:

توصیه

سفارش‌هایی است که شهید می‌کند و جنبه شخصی ندارد. مانند: «توصیه می‌کنم اسلام را حفظ کنید.» و اگر سفارش شخصی باشد، قالب آن درخواست است.

درخواست

درخواست‌هایی که مربوط به امور شخصی و خانوادگی شهید می‌گردد و نمی‌توان آن‌ها را به عموم مردم جامعه تعمیم داد، در این قالب می‌گنجد. مانند: وصایای مالی، درخواست قضای بعضی از واجبات فوت شده و مطالبی از این دست.

تحلیل

در قالب تحلیل، موارد زیر قابل توجه است.

یک شخصیت آرمانی (مانند امام حسین) بر یک مصداق معاصر (مانند امام خمینی) تطبیق داده می‌شود. مثال: امام خمینی، حسین زمان است.

تبیین وضع موجود می‌شود. مثال: جنگ ما، نبرد حق و باطل است به نحوی که با یک بررسی تطبیقی میان دو وضعیت مختلف زمانی و مکانی، آن دو موقعیت را به هم تشبیه کرده یا تطبیق می‌دهیم.

پیش‌بینی آینده براساس تحلیل روند موجود یا ملهم از گراهِ‌های وحیانی. مثال: مستضعفین وارث زمین هستند.

زمانی که شهید به دلیلی برای مطلب مورد نظر خود اشاره می‌کند. یا برای استدلال مدعای خود از شواهد و قرائنی بهره می‌گیرد.

جایی که فرد علت یک حادثه یا امری یا حالت فعلی را بیان می‌کند.

ارائه راهکار برای امری یا بیان چگونگی رسیدن به وضع مطلوب.

شهید مقدمه‌ای را بیان می‌کند و برآن اساس، نتیجه‌ای می‌گیرد یا گاه درصدد بیان

قاعده‌ای کلی است.

قاعده

در برخی موارد به صورت جمله شرطی یا جمله مرکب بیان می‌شود. شهید خیلی جاها قانون‌مندی‌هایی را بیان می‌کند. قانون‌مندی که از تحلیل بالاتر است. در تحلیل، فضای روز بیان می‌شود، اما در قانون‌مندی فضای حاکم و نتیجه تحلیل بیان می‌شود.

تنبیه

این قالب معمولاً به شکل‌های زیر بیان می‌شود:

بیان جمله‌ای سؤال که هدفش، آگاهی‌دادن به دیگران یا بیدار کردن آن‌ها باشد و با طرح آن، خواننده به فکر فرو می‌رود.

جمله‌ای که حاوی تذکری به مخاطبین است. یعنی شهید می‌خواهد نکته‌ای را یادآوری یا خبری را گوش‌زد نماید که اهمیت زیادی دارد.

ممکن است خواننده، غافل یا جاغل، نسبت به مسئله‌ای باشد که با طرح سؤال بیدار می‌شود. البته گاهی، جملات تحلیلی با بیدار و بداند، آغاز می‌شود که باید دید وزن تحلیلی جمله بیشتر است یا جنبه تنبیه و تذکر آن.

تحدیر

هر جا شهید با استفاده از کلمه «نباید» مطلبی را بیان کند، دلالت بر این امر دارد که مخاطب را از آن کار برحذر می‌دارد و او را از این عمل نهی می‌نماید. مثلاً: این‌طور نباشد که...، زنه‌ار که، مبادا...

تحلیل مضمونی

پس از کشف فرازهای مختلف یک وصیت‌نامه، تقطیع متن به بندهای مجزا صورت می‌گیرد و هر بند در جدول مخصوص قرار می‌گیرد. سپس، سازه‌های مفهومی مستخرج از متن که در فرآیند تحلیل ذهنی از جملات شهید استخراج می‌گردد، در قالب گزاره‌هایی به عنوان مضمون، روبه‌روی آن جملات قرار می‌گیرند.

دستیابی به مضامین بیانات شهید مستلزم مطالعه عمیق و دقیق متن و تأمل جامع بر جنبه‌های آشکار و زوایای پنهان آن است. برای رسیدن به این هدف مراحل زیر مدنظر

تبدیل عناصر به یک گزاره که همان مضمون نام دارد البته ممکن است همه عناصر به مضامین تبدیل نشوند یا این قدر اهمیت نداشته باشند که مضمونی از آن‌ها استخراج نماییم. ملاک این اهمیت این است که آن عنصر ناظر به مطلوب ذهنی شهید باشد.

به عنوان مثال، هنگامی که شهید در یکی از فرازهای وصیت‌نامه خویش می‌نویسد که «این حقیر، بر حسب وظیفه شرعی خود برای اعتلای دین خدا که همانا اسلام است، راهی دیار عاشقان الله شده‌ام تا به نبرد علیه کفار پردازم» از این جمله مطالب ذیل استخراج می‌شود:

مبنای حرکت شهید که با عبارت بر حسب وظیفه شرعی نشان می‌دهد، مبنای این تکلیف شریعت الهی است.

غایت حرکت که با عبارت برای اعتلای دین خدا، نشان می‌دهد جهت و مقصد نهایی حرکت شهید و هدف عالی و سخایی او همان اسلام است.

نوع اقدام شهید که مفهوم حرکت و هجرت از جملات او استخراج می‌شود. وصف مقصد غایی و نهایی حرکت شهید که دیار عاشقان الله است و به توصیف جبهه‌ها می‌پردازد.

توصیف مقصد متوسط و میانی شهید که همانا جهاد در میدان جنگ است. از جمله اصولی که باید در تحلیل مضمونی (استخراج مضامین از وصایای شهدا) مورد توجه واقع شوند، عبارتند از:

هدف در استخراج مضامین، آن است که اجمال بیان شده در جملات شهید را به تفصیل تبدیل نماییم. در واقع مضامین، گزاره‌های خبری یا عبارات بیانی می‌باشند که درون مایه‌های جملات شهید را بیان می‌کنند. با توجه به این هدف نباید مفاهیمی را که شهید به صورت تفصیلی بیان نموده، به صورت اجمال، بیان کنیم.

گزاره‌هایی که به عنوان مضمون بیان می‌شوند نباید پیچیده بیان شوند و حتی المقدور باید از جملات پیچیده و گزاره‌های اجتناب نمود. علاوه بر این، باید از جملات و عبارات

همچنین باید سعی نمود هر مضمون دارای یک مفهوم واحد و ثابت باشد.

کدگذاری

کدگذاری شکلی از تحلیل. محتواست که در پی یافتن و مفهوم‌سازی موضوعات قابل بحث می‌باشد که در میان اقبوه داده‌ها وجود دارند.^۱

در حقیقت رکن اساسی در فرآیند تحلیل، کدگذاری است. فرآیند تفکیک داده‌های حاصل از نمونه‌گیری، توصیف و بیان آن‌ها با عباراتی کوتاه در یک جدول را کدگذاری گویند.^۲

داده یا محتوا یک واحد اطلاعاتی است که به صورت ثابت، ثبت شده و از دیگر داده‌های دیگر قابل تمیز است. برابر تعاریفی که در بخش‌های پیشین از محتوا بیان شد، به این نتیجه می‌رسیم که داده‌ها، واقعیت‌هایی مطلق نیستند و به شکل خاصی و برای هدف خاصی قالب‌ریزی و تعیین می‌شوند. به این منظور لازم است که این اطلاعات در مرحله اول بر اساس اهداف و فرضیه‌های تحقیق تعیین شده و در مرحله بعد به عنوان سند مورد بررسی گردآوری شوند. در این میان لزوم واحدندی و نمونه‌گیری از آن‌ها نیز به وجود می‌آید.^۳

به علاوه ضبط داده‌ها یکی از مسائل اساسی روش‌شناسی در علوم اجتماعی و علوم انسانی است و نمی‌توان چیزی را که به طور مناسبی ضبط نشده مورد تحلیل قرار داد و همچنین نمی‌توان انتظار داشت که اطلاعات، منبع در قالب رسمی زبان داده‌ها ارائه شود.^۴

کدگذاری، مرحله‌ای است که طی آن اطلاعات خام برای توزیع دقیق خصوصیات محتوا به طور سیستماتیک، تبدیل به واحدها می‌شوند. جریان کدگذاری با اطلاعات و تئوری پژوهش‌گر ارتباط مستقیم و عملی قرار دارد.

۱. حسن دانایی فرد؛ سید مهدی الوانی و عادل آذر، روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع.

تهران: انتشارات صفار اشراقی، ۱۳۸۳، ص ۶۰

۲. کمیل رودی، مدل دانشکده مرجع علمی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی: دکتر غلامرضا گودرزی.

تهران: انتشارات صفار اشراقی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۵

هر مضمون در جدول تحلیل محتوا باید دارای یک نشان‌گر منحصر به فرد باشد تا با آن شناخته شود و مورد اشاره قرار گیرد. از این نشان‌گرها در مراحل مفهوم‌سازی و مقوله‌بندی استفاده می‌شود تا هر یک از مفاهیم و مقولات مستند گردند. برای پرهیز از تکرار یک مضمون در مراحل بعدی و طولانی‌شدن جداول، به جای نوشتن مضمون از نشانگر (کد) آن استفاده می‌شود.

نشان‌گر متشکل از چند حرف یا عدد خواهد بود که هر یک از اجزای آن به صورت اختصاری به مطلبی دلالت دارد. نشان‌گری که برای مضامین مستخرج از وصیت‌نامه شهدا استفاده می‌شود باید ابتدا بر این امر دلالت داشته باشد که این مضمون حاوی نکته‌ای از سخنان شهدا در وصیت‌نامه ایشان است. نه قطعه‌ای از زندگی‌نامه یا خاطره نزدیکان و آشنایان وی یا نام‌های او یا دست نوشته‌های او یا نظر دیگران درباره او. البته از آنجایی که در این پژوهش فقط وصیت‌نامه شهدا مورد مطالعه قرار می‌گیرد، به علت رعایت اختصار از این بخش صرف نظر می‌گردد.

در مرحله بعد، نشان‌گر باید بیان‌گر این امر باشد که این مضمون از کلام کدام یک از شهدا اتخاذ شده است و سپس اینکه این مضمون چندمین مضمون مستخرج از وصیت‌نامه شهید مذکور و از کدام یک از کلمات وی برآمده است. بدین ترتیب مخاطب به محض مواجه شدن با نشان‌گر مضمون و نیز مشاهده راهنمای کدگذاری درخواست یافت که این مضمون از کدام جمله از وصیت‌نامه کدام شهید استنباط شده است.

نشان‌گرها یا کدهای استفاده شده در این تحقیق برای هر کدام از شهدا منحصر به فرد و ثابت بوده و متشکل از یک حرف لاتین به همراه عدد است که حرف لاتین بیان‌گر مشخصات شهید و عدد نیز بیان‌گر شماره مضمون استخراج شده در جدول تحلیل محتوا است.

این کار برای برای تحلیل مضمونی لازم است؛ چرا که باید ابتدا جمله‌ها را تقطیع کنیم و برای هر جمله یک نشان‌گر قرار دهیم یا اینکه جمله را کامل بنویسیم و مضامین متفاوتی از آن استخراج نموده و به هر مضمون یک کد (نشان‌گر) اختصاص بدهیم.

دست دادن روح کلی حاکم بر جملات و عبارات ترکیبی و نفهمیدن ارتباط میان ابتدا و انتهای جمله و از دست دادن روح گفتمانی جمله است.

از سوی دیگر، مزیت عدم تقطیع افراطی این است که اگر جملات را در نرم افزار Access ببریم، قابل اصلاح است؛ یعنی افزودن یک مضمون در یک جمله مستلزم افزودن Record جدید نیست؛ بلکه در آن رکورد می توان تغییراتی را اعمال نمود.

لازم به ذکر است که تحلیل های استخراج شده در قالب جداولی با فرمت ذیل انجام شده است:

جدول ۱: نمونه جدول تحلیل جملات شهدا

ردیف	جمله شهید	قالب	حسب گیری	نقطه تمرکز	کدگذاری

در مرحله بعد، به دسته بندی مضمونی می رسیم، به این صورت که با مطالعه همه مضامین موارد مشابه را در کنار هم و در یک دسته به شکل زیر قرار می دهیم.

دسته بندی مضامین

در دسته بندی مضمونی از چند وصیت نامه، ابتدا یک وصیت نامه را مبنا قرار می دهیم و سعی در تفکیک و تمایز دسته ها تا جای ممکن می نماییم. سپس مضامین وصیت نامه های دیگر را در این دسته قرار داده و به افزایش دسته ها یا ادغام آنها می پردازیم. نهایتاً به دسته هایی دست پیدا خواهیم کرد که حاوی مضامین مشترک هستند و همه آنها بیان گر یک موضوع واحد می باشند.

معیار دسته بندی مضامین، مشابهت مفهومی بر اساس تبادر به ذهن است. منطق دسته بندی نیز بیشتر اشتراک لفظی است که یابد این امر به اشتراک معنوی (مفهومی) نزدیک تر شود البته الفاظ مشترک ما نیز خود مفاهیم مشترک هستند.

مضامین مشابه با قدرت جاذبه، مضامین مشابه را جذب می کنند و در سرند باقی می مانند. اما سایر مضامین می ریزند که در مرحله اول کنار گذاشته نمی شوند و با مضامین جدید از وصیت نامه بعدی مجدداً محک خورده تا جذب مضامین مشابه خود شوند.

میان عینیت‌های متعدد و مشابه صورت می‌گیرد. گاهی مفهوم از بطن یک مضمون اخذ می‌گردد و گاه مفهوم از سوی تحلیل‌گر ساخته می‌شود. مفهوم‌یابی و مفهوم‌سازی در طول مراحل تحلیل محتوا به صورت پویا صورت می‌گیرد و در هر مرحله با افزوده شدن مضامین جدیدی و استخراج مفاهیم نو، مفاهیم پیشین دست‌خوش تغییراتی می‌شوند. که با عرضه مضامین جدید به مضامین و مفاهیم قبلی، چند اتفاق برای مفاهیم قبلی می‌افتد. این تغییرات را به سه صورت می‌توان خلاصه نمود:

نبات: هیچ مضمون جدیدی در آن قرار نمی‌گیرد یعنی مضامین جدید درباره مفاهیم قبلی ساکت هستند.

غنی‌سازی: با مضامین جدید مفاهیم پیشین غنی می‌گردد.

تغییر: ادغام دو مفهوم پیشین با یک عنوان جدید یا با عنوان یکی از آن دو

تفکیک یک مفهوم پیشین به دو یا چند مفهوم جدید

رد مفهوم قبلی و اصلاح، یعنی عنوان جدید زدن روی مضامین قبلی و جدید مشابه.

مقوله‌بندی و مدل سازی

برخی مفاهیم در عرصه علوم اجتماعی نسبت به مفاهیمی دیگر تجریدی‌تراند. به‌گونه‌ای که چند مفهوم را در خود جای داده‌اند؛ بدین گونه مفاهیم «مقوله» گویند که نتیجه فرایند تجرید و تعمیم، این بار در خصوص مفاهیم است که در سطح پایین‌تر برای ایجاد مفهوم درباره پدیده‌ها بکار گرفته شده بود. بدین معنی که از تفاوت‌ها صرف‌نظر کرده، مقوله یا طبقه‌ای ساخته می‌شود که بیان‌گر وجوه شباهت چند مفهوم با یکدیگر است. مقایسه داده‌ها برای دریافت شباهت‌ها و تفاوت‌ها به منظور مفهوم‌سازی و نیز مقایسه مفهوم برای شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌ها جهت مقوله‌بندی فرایندی مداوم است که از آن به‌عنوان «روش مقایسه مستمر» (The method of constnt comparison) یاد می‌شود.^۱

مقوله‌بندی عبارت‌است از عمل طبقه‌بندی عناصر سازنده یک مجموعه از طریق

تشخیص تفاوت‌های آن‌ها و سپس گروه‌بندی مجددشان بر اساس معیارهای تعیین‌شده.

قبلی بر حسب نوع و شباهت عناصر. مقوله‌ها موضوعات یا طبقاتی هستند که گروهی از عناصر را که در تحلیل محتوا واحد ثبت نامیده می‌شوند، زیر یک عنوان جمع می‌کنند. علت این گردآوری خصوصیات مشترک این عناصر است. معیار مقوله‌بندی می‌تواند بر حسب معنی، ترتیب کلام، لغات و مصطلحات و یا تعبیری و توصیفی باشند.

عمل مقوله‌بندی برای تقسیم و جای دادن عناصر در طبقات گوناگون بسیار رایج است لذا طبقه‌بندی عناصر بر اساس مقولات ایجاب می‌کند که در جستجوی آن چیزهایی باشیم که به صورت مشترک بین عناصر وجود دارند و این وجه اشتراک بین عناصری است که اجازه گروه‌بندی مجدد آن‌ها را می‌دهد. مقوله‌بندی عملی از نوع ساختاری است و شامل دو مرحله می‌باشد.

مرحله اول؛ فهرست‌بندی یا جداسازی عناصر

مرحله دوم؛ طبقه‌بندی یا سازمان‌دهی دادن پیام‌ها در فهرست تعیین شده.^۱

پس از مفهوم‌یابی یا مفهوم‌سازی اکنون سعی در مدل‌سازی داریم؛ یعنی کشف روابط میان مفاهیم و ترسیم آن‌ها که این کار تحلیل‌های بعدی و نیز مقوله‌بندی را تسهیل و تسریع می‌نماید. دسته‌بندی مفاهیم بر اساس روابط میان آن‌ها را مقوله‌بندی می‌گویند.

جمع‌بندی

اگر مراحل مختلف مربوط به تحلیل ابتدایی با دقت انجام شده باشند، مرحله تحلیل نهایی چیزی جز اداره کردن تصمیمات منظم اخذ شده نخواهد بود. چه در مواردی که روش‌های به کار گرفته شده دستی باشند یا عمل به وسیله کامپیوتر انجام شود، ادامه جریان برنامه، خودبه‌خود و پشت سر هم خواهد بود. این مرحله عبارت‌است از محاسبه یا شمارش متناسب با فهرست یا برنامه‌ای که قبلاً تنظیم شده است.^۲

نتیجه‌گیری، مرحله نهایی کار عملی تحقیق است و به این دلیل که همه نتایج

تحقیق در این قسمت مشخص می‌شوند، حایز اهمیت خاص است. این قسمت خلاصه‌ای از یافته‌ها و ایده‌های کل فرآیند علمی تحقیق است. برای اینکه نتیجه‌گیری بهتر انجام شود، محقق باید به تفکر و تجزیه و تحلیل ذهنی بیشتری بپردازد. نتیجه‌گیری کاری انتزاعی و فکری، اما متکی بر تجزیه و تحلیل داده‌هاست و منطق و قدرت استدلال محقق جایگاه ویژه‌ای در آن دارد.^۱

این نتایج خام، به نحوی استخراج می‌شوند که معنی‌دار، گویا و معتبر باشند. برنامه‌های آماری ساده همچون درصدگیری و تحلیل عاملی این امکان را می‌دهد که نتایج را به صورت جدول، نمودار، تصویر ارائه داد که به واسطه آن می‌توان اطلاعات حاصله را به صورت فشرده و مشخص به نمایش گذاشت. زمانی که از تحلیل، نتایج معنی‌دار و مطمئن به دست آمد، تحلیل‌گر می‌تواند پیشنهاد استنباط بدهد و تفسیرهای خودش را در مورد اهداف یا کشفیات پیش‌بینی نشده، گسترش دهد.

از طرف دیگر، نتایج به دست آمده و نوع استنباط‌ها می‌توانند به عنوان پایه‌ای برای تحلیل‌های دیگر که در ابعاد نظری جدید یا با فنون متفاوتی انجام می‌شود مورد استفاده قرار گیرند.^۲